

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde Bulunan Tezhipli Bir İlhanlı Kur'ân-ı Kerîm Cüzü (TSK EH 249)

An Illuminated Ilkhanate Qur'an Part Found in the Topkapi Palace Library (TSK EH 249)

Naciye Detseli

Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, Konya, Türkiye
Lecturer Dr., Selçuk University, Faculty of Fine Arts, Traditional Turkish Arts, Konya, Türkiye
naciye.detseli@selcuk.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-9558-6977>

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.31591/istem.1567933

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 15.10.2024
Accepted / Kabul Tarihi: 30.12.2024
Published / Yayın Tarihi: 31.12.2024

Cite as / Atıf: Detseli, Naciye. "Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde Bulunan Tezhipli Bir İlhanlı Kur'ân-ı Kerîm Cüzü (TSK EH 249)". *İstem* 44 (2024), 561-580. <https://doi.org/10.31591/istem.1567933>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."

Ethical Statement / Etik Beyan: This article was produced from the doctoral thesis titled "Ilkhanid Period Illumination Style 1256-1353" prepared by Naciye Detseli under the supervision of Prof. Dr. Ali Fuat Baysal at the Necmettin Erbakan University Institute of Social Sciences in July 2024. / Bu makale Temmuz 2024 'te Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Naciye Detseli tarafından Prof. Dr. Ali Fuat Baysal danışmanlığında hazırlanan "İlhanlı Devri Tezhip Üslubu 1256-1353" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem>

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde Bulunan Tezhipli Bir İlhanlı Kur'ân-ı Kerîm Cüzü (TSK EH 249)

Öz

Cengiz Han'ın torunu Hülâgû tarafından 654/1256 yılında kurulan İlhanlılar Döneminde tezhip sanatı açısından görkemli ve nitelikli eserler üretilmiştir. Oldukça büyük boyutlara sahip, 30 ayrı cüzden teşekkül eden Kur'ân-ı Kerîm dönemin karakteristik özelliklerinden biridir. Kaynaklarda Anonim Bağdat Kur'ân-ı Kerîm'i olarak adlandırılan eser İlhanlılar Döneminde tezhiplenmiş bahsi geçen büyük boyutlu Mushaf'lara bir örnek teşkil eder. Günümüzde maalesef dağılmış parçalar halinde dünyadaki çeşitli müze ve kütüphanelerde bulunan eserin üç tane cüzü Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Pek çok kısmının nerede olduğu da bilinmemektedir. Araştırma kapsamında bu cüzlerden biri olan, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Hazinesi 249 envanter numaralı eser tezhip sanatı açısından incelenmiştir. Çalışmanın amacı 14. yüzyılda tezhip sanatının durumuna bir bakış atmak, İlhanlı Dönemi tezhipli eserlerinden birini detaylı tanıtmak ve İlhanlı Dönemi tezyinat araştırmalarına katkı sunmaktır. Eserde müzehhip Muhammed bin Aybek bin Abdullah ve hattat Ahmed bin Sühreverdî imzası bulunması dönemin sanatçılarını tanımak açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Eserin tüm cüzlerinde ayrı zahriye, serlevha ve sure başı tasarımları yapılmış, aşer ve hamse gülleri birer zahriye tasarımı olabilecek nitelikte düzenlenmiştir. Eserin kıymetini bir kat daha artıran tüm bu tezhipli sayfalar İlhanlı Döneminde Mushaf tezyinatına verilen önemi gözler önüne sermektedir. Bu cüzün cildi değişmiş olsa da Mushafın bazı cüzlerinde mücellid imzasının da bulunması eserin kendi dönemi içinde önemli bir yere sahip olduğunu gösteren başka bir unsurdur. Yapım tarihi ve yeri belli olan TSK EH 249 numaralı cüz dönemin diğer tezhipli eserleri ile de üslup birliği içinde olup, İlhanlı Dönemi tezhip sanatı hakkında yorum yapmaya imkân tanımaktadır. Değerlendirme sonucunda eserin tezhiplerinde Selçuklu Dönemi ve Memlük Dönemi tezhipleri ile benzer özellikler olduğu, bunun yanında İlhanlı tezhiplerinde kendine has ayırt edici bazı unsurların da varlığı dikkat çekmiştir. İlhanlı Döneminde tezhipte renk yelpazesinin genişlediği ve işçilik kalitesinin yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Sanatlar, Tezhip Sanatı, İlhanlı, Mushaf, Topkapı Sarayı Kütüphanesi.

An Illuminated Ilkhanate Qur'an Part Found in the Topkapi Palace Library (TSK EH 249)

Abstract

During the Ilkhanate Period, founded by Genghis Khan's grandson Hulaqu in 654/1256, magnificent and qualified works were produced in terms of the art of illumination. The Qur'ans, which are quite large in size and consist of 30 separate parts, are one of the characteristic features of the period. The work, referred to in the sources as the Anonymous Baghdad Qur'an, is an example of the large-sized Mushaf's illuminated during the Ilkhanate Period. Today, unfortunately, three parts of the work, which is currently in various museums and libraries around the world in scattered pieces, are preserved in the Topkapi Palace Library. The whereabouts of many parts are also unknown. Within the scope of the research, one of these parts, the work with the inventory number 249 in the Topkapi Palace Library Treasury, was examined in terms of the art of illumination. The aim of the study is to take a look at the state of the art of illumination in the 14th century, to introduce one of the Ilkhanate Period illuminated works in detail, and to contribute to the Ilkhanate Period ornamentation research. The fact that the work bears the signatures of illuminator Muhammed bin Aybek bin Abdullah and calligrapher Ahmed bin Sühreverdî is also of particular importance in terms of recognizing the artists of the period. Different zahriye, serlevha and sura beginning designs were made in all parts of the work, and aşer and hamse roses were arranged in a way that could be a zahriye design. All these illuminated pages, which increase the value of the work even more, reveal the importance given to Mushaf decoration in the Ilkhanate Period. Although the binding of this part has changed, the fact that the bookbinder's signature in some parts of the Mushaf is another element that shows that the work had an important place in its own period. The part numbered TSK EH 249, whose production date and place are known, is in unity of style with other illuminated works of the period and allows comments on the art of illumination in the Ilkhanate Period. As a result of the evaluation, it was noted that the illuminations of the work had similar characteristics to the illuminations of the Seljuk Period and the

Mamluk Period, and that there were also some distinctive elements in the Ilkhanate illuminations. It was observed that the color range in illumination expanded and the quality of workmanship was high in the Ilkhanate Period.

Keywords: *Traditional Arts, Illumination Art, Ilkhanate, Mushaf, Topkapı Palace Library.*

Giriş

İlhanlılar (654- 753/ 1256-1353), Orta Asya'dan İran'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada, Moğol İmparatorluğu'nun bir parçası olarak şekillenmiş ve İslam kültürü ile Moğol geleneklerini birleştirerek minyatür gibi bazı sanat dallarında özgün bir sanat anlayışı ortaya koymuştur. Tezhipli eserlerde ise Selçuklu tezhip üslubunun büyük oranda devam ettirildiği görülmektedir. Başlangıçta İran ve Anadolu coğrafyasında ciddi bir yıkıma ve tahribata sebep olan İlhanlılar 695/1295 yılında Gazan Han'ın Müslümanlığı kabul etmesi ile birlikte yeniden inşa ve imar faaliyetlerine geçmiştir. İlhanlılar Döneminde tezhip, minyatür ve cilt sanatı açısından kıymetli eserler üretilmiş ve bu dönemin sanat üslubu kendinden sonra gelen dönemleri de etkilemiştir. Bu dönemde özellikle Bağdat, Musul, Hemedân, Meraga, Sultaniye ve Râb-ı Reşîdî gibi şehirlerde sanatlı kitap üretim faaliyetlerinin yoğunluğu dikkat çeker¹. Ahmed İbn Sühreverdî, Muhammed b. Aybek b. Abdullah, Ahmed Musa gibi hattat müzehhip ve musavvir isimlerinin günümüze ulaşması da dönemin sanatçılarına dair bilgi edinilmesini sağlamaktadır². Özellikle büyük boyutlarda ve cüzler halinde hazırlanmış Kur'an-ı Kerîmler İlhanlı ve muasırları Memlûk Döneminin karakteristik özelliğidir³. İşçiliğin son derece gelişmiş olduğu büyük boyutlu Mushaflar bu çağın ihtişam çağı⁴ olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Kaynaklarda İlhanlı Döneminde iki düzine kadar büyük boy Kur'an-ı Kerîm üretimi yapıldığı ve bunların beş tanesinin çok tezyinatlı olduğu bilgisi nakledilmektedir Bu Mushafların çoğu Sultan Olcaytu'nun Sultaniye şehrindeki türbesine vakfedilmiştir⁵. Bu Kur'an-ı Kerîmlerden birisi eserin yapımını emreden hamî ismi bilinmediğinden Anonim Bağdat Kur'ân-ı Kerîmi olarak zikredilir⁶. Tarihi ve sanatsal değeri yüksek geniş bir koleksiyona sahip, adeta bir hazine niteliğindeki Topkapı Sarayı Kütüphanesi bu esere ait 3 cüze ev sahipliği yapmaktadır. Bu eserlerin

- ¹ Zeren Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009), 249; Zeren Tanındı, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim*, ed. Müjde Unustası (İstanbul: Antik A.Ş. Yayınları, 2010), 94; Fatma Çiçek Derman, "Tezhip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/67; Sheila S. Blair, "Calligraphers, Illuminators, and Painters in the Ilkhanid Scriptorium", *Beyond The Legacy Of Genghis Khan*, ed. Linda Komaroff (Boston: Brill Academic Publishers, 2006), 171.
- ² Richard Ettinghausen, "On Some Mongol Miniatures", *Kunst Des Orients* 3, (Ağustos 1959), 44; Tuba Subaşı Adıbelli, "Topkapı Sarayı Kütüphanesine Kayıtlı H.2154 Nolu Behram Mirza Albümünün Tekstil Tasarım Özellikleri Açısından İncelenmesi", *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi* 26, (Haziran 2024), 41.
- ³ Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", 249; Esin Atıl, *Renaissance of Islam Art of the Mamluks* (Washington DC: Smithsonian Institution Press, 1981), 24.
- ⁴ Martin Lings, *Splendours of Qur'an Calligraphy and Illumination*, (Liechtenstein: Thesaurus Islamicus Foundation, 2012), 51.
- ⁵ Sheila S. Blair - Jonathan M. Bloom, *The Art and Architecture of Islam 1250-1800* (New Haven: Yale University Press, 1996), 78; Sheila S. Blair, "The Development of Illustrated Book in Iran", *Muqarnas* 10 (1993), 266; Donald Newton Wilber, *The Architecture of Islamic Iran: The Il Khanid Period* (Princeton University, 1949), 31.
- ⁶ David James, *Qur'ans of the Mamluks* (Great Britain: Alexandria Press, 1988), 78; Blair, "Calligraphers, Illuminators, and Painters", 178.

Topkapı Sarayına geliş şekli ve tarihi ile ilgili bilgi edinilememiştir. Makalede incelenen ve İlhanlı dönemi tezhipleri hakkında fikir verici nitelikteki TSK EH 249 numaralı cüz, Anonim Bağdat Kur'ânı Kerîmi olarak anılan eserin 13. cüzüdür.

1. Eserin Genel Özellikleri⁷

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Hazinesi Koleksiyonunda 249 demirbaş numarası ile kayıtlı İlhanlı cüzü 705/ 1305 yılında Bağdat'ta istinsah edilmiştir. Tezhipleri İlhanlı Dönemine ait 352 X 330 mm ebadındaki cüzün cildi kendi dönemine ait değildir. Bu cüz 55 varaktan oluşmaktadır. Sayfalar beşer satır şeklinde siyah mürekkeple ve muhakkak yazı ile yazılmıştır. Sayfaların yazılı alanı 205x345 mm ölçüsündedir. Sure başlarında ve güllerin içinde ise kûfi yazı çeşidi kullanılmıştır. Kûfi yazının kullanıldığı alanlarda altın veya beyaz mürekkep tercih edilmiştir. Eserin hattatı Ahmed bin Sühreverdî, müzehhibi ise Muhammed b. Aybek b. Abdullah'tır. Bu cüz Yusuf Sûresi 53. ayet ile başlayıp İbrahim Sûresi'nin son ayeti olan 52. ayet ile nihayetlenir.

TSK EH 249 numaralı cüzün 1b-2a zahriye, 2b-3a serlevha, 20b, 38a sûre başı, 4b, 8b, 11b, 14b, 17a, 20a, 25a, 29b, 33a, 37a, 42b, 45b, 49a, 52a, 54b, aşer gülleri, 3b, 6a, 9a, 12b, 15b, 18b, 23b, 27a, 31a, 35b, 40a, 44a, 48a, 50b, 53b, hamse gülleri ve duraklar tezhiplidir. Eserin birkaç sayfası hariç olmak üzere tüm sayfalarında durak tezhibi vardır⁸.

2. Tezhip Özellikleri

TSK EH⁹ 249 numaralı cüz İlhanlı tezhibinin karakteristik özelliklerini barındıran bir eserdir. Bu dönem tezhiplerinde en çok kullanılan motifler rûmî ve münhani motifleri, zemin renkleri ise altın, lacivert ve bordo tonlarıdır. Diğerleri kadar yoğun olmamakla beraber siyahın da zemin rengi olarak kullanıldığı örnekler vardır. İncelenen TSK EH 249 numaralı eserde de desenler rûmî ve münhani motifleri kullanılarak oluşturulmuştur. Zemin rengi olarak altın, lacivert, kahverengi, bordo ve siyah, motiflerde ise altın, bordo, beyaz ve yeşil renk kullanılmıştır. İnce taramalarla zemin dolgusu yapılan satır arası/beyne's-sütûr tezhiplerinde kırmızı renk görülmektedir.

2.1. Zahriye Sayfası: Karşılıklı çift sayfa dikdörtgen zahriye sayfaları 14. yüzyıl tezhiplerinde çokça kullanılan geometrik geçmelerden oluşturulmuş yıldızlı pafta sistemine sahiptir¹⁰. Geometrik paftalı alanlar birbirinden (+) desenli beyaz zeminli ince ara suları ile ayrılır. Merkezden kenarlara doğru dağılan geometrik

⁷ TSK EH 249 numaralı eserin tüm hakları kaynak kurum olan **Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı**'na aittir. Eser görsellerinin makalede kullanımı için Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'ndan gerekli izinler alınmıştır.

⁸ Naciye Detseli, *İlhanlı Devri Tezhip Üslubu 1256-1353*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 293.

⁹ Makalede müze, kütüphane ve koleksiyon isimleri kısaltmalar olarak verilmiştir. Buna göre; TSK EH: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Hazinesi, TiEM: Türk İslâm Eserleri Müzesi, NMI: National Museum of Iran, CBL: Chester Beatty Library, BL: British Library, MET: Metropolitan Museum of Art, YEK: Yazma Eser Kütüphanesi şeklinde kullanılmıştır.

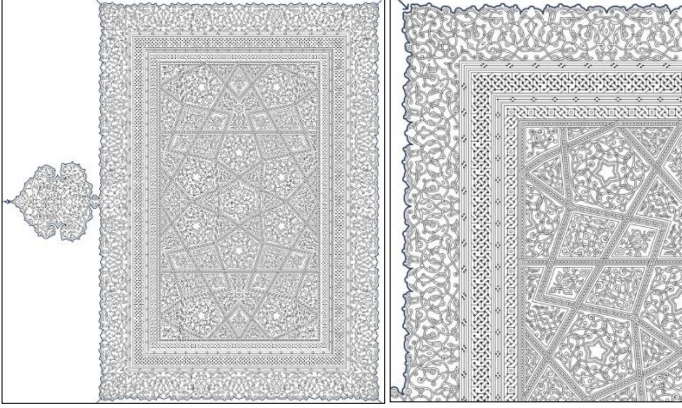
¹⁰ James, *Qur'ans of the Mamluks*, 83.

geçmelerde yansıma simetrisi görülmektedir¹¹. Paftaların içleri $\frac{1}{2}$ simetrik, $\frac{1}{2}$ ters simetrik ve desenlerle tezyin edilmiştir. Tam merkezde yer alan siyah zeminli altılı yıldızın içinde $\frac{1}{2}$ ters simetrik, lacivert zeminli büyük beşgenlerde $\frac{1}{5}$ çarkifelek tarzında dönen, üç kollu yıldızlarda $\frac{1}{6}$ simetrik ve dört köşede yer alan siyah zeminli çeyreklik yıldızlarda ise serbest desen planı kullanılmıştır. Eş kenar olmayan baklava dilimine benzer paftalarda ise desen planı $\frac{1}{2}$ simetriktir. Altının zemin rengi olarak kullanıldığı paftalarda altın üzerine kahverengi ile tonlama yapılmıştır.

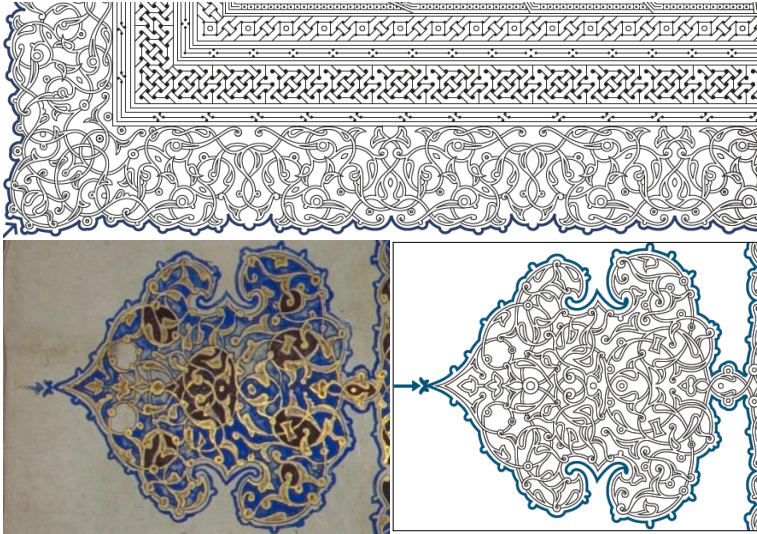
Fotoğraf 1. TSK EH. 249 1b-2a zahriye sayfası ve 2a sayfasından detay, © Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı

¹¹ Damla Kaplan, *Simetri Kavramının Türk Halı ve Kilimlerindeki Yapısal İzleri*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024), 21.

Çizim 1. TSK EH 249 2a zahriye sayfası çizimi

Lacivert zeminli beşgen alanların merkezindeki yıldızlarda tonlamalı şekilde kullanılan ve monotonluğu kıran pembe renk geriden bakılınca bir mücevhere benzemektedir. Yıldızlı paftalara bölünmüş bu dikdörtgen alanın kenarlarında 5 sıra pervaz dolaşmaktadır. İçten dışa doğru, altın zeminli üç noktalı anahtarlı zencerek ara suyu (6mm), beyaz zeminli uzun noktalı ince arasuyu (2mm), altın zeminli beş noktalı anahtarlı zencerek (9mm), beyaz zeminli uzun noktalı zencerek (2mm) ve en dışta enine simetrik rûmîli (26mm) kenar pervazı yer alır. Kenar pervazında alışlageldik paftalı simetrik desenlerden daha farklı bir uygulama görülür. Lacivert ve bordo zemin renkleri motif dalları sınır kabul edilerek dengeli biçimde dağıtılmıştır. Uzun kenarda dıştaki pervazın tam ortasına bitişik bir gül yer alır. Gülün dış formu rûmî tepeliği andıran farklı bir tasarıma sahiptir. İçi ½ simetrik rûmîli desenle bezenmiştir. Sayfaların dört köşesine minik birer tuğ yerleştirilmiştir.(Fotoğraf 1, Çizim 1-2).

Çizim 2. TSK EH 249 2a zahriye sayfasından detay

2.2. Serlevha Sayfası: 249 numaralı cüzün serlevha sayfası da karşılıklı çift

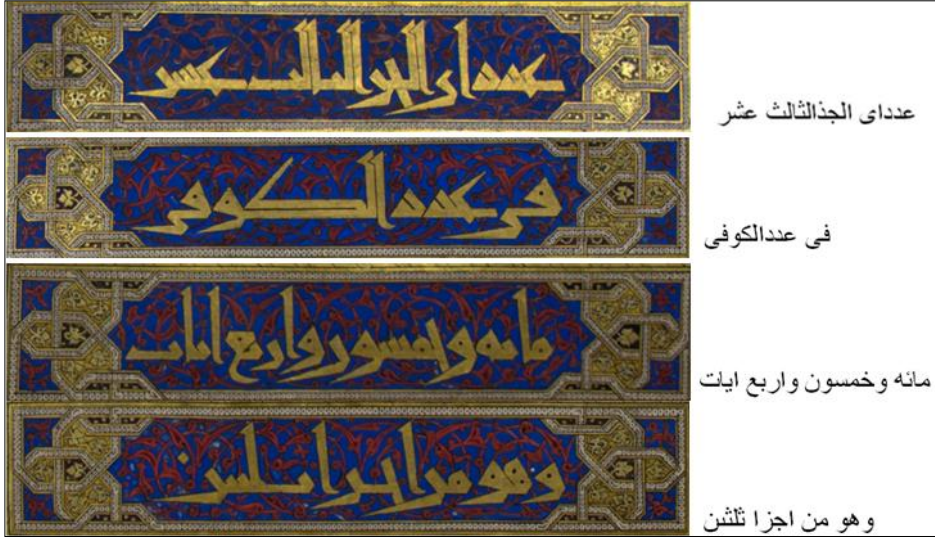
sayfa şeklinde düzenlenmiştir. Aynı tasarımın kullanıldığı her iki serlevha sayfasının yazı sahasında üç satırlık metin, üstte ve altta sûre başı alanları, ve kenarı sınırlandıran zencereklî pervaz ve enine simetrikli rûmîli kenarsuyundan oluşmaktadır. Sayfaların yazı sahasında siyah mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmış üçer satır yazı yer alır. Yazıların bulunduğu alan rûmî helezonlar, üç noktalar ve ince taramalardan oluşan satır arası/beyne's-sütûr tezhibine sahiptir. Tüm sayfayı çevreleyen beş noktali anahtarlı zencereklî ara pervazından sonra uzun noktali zencereklî ince bir ara pervaz daha bulunur. Desen en dışta enine simetrikli rûmî kenar pervazı, lacivert iplik ve ipliğe bitişik çok kısa tığlar ile nihayetlenir. Rûmîli kenar pervazına sûre başlarının bulunduğu kısımlardan yapışık ikişer tane gül tezhibi mevcuttur (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2: TSK EH. 249, 2b- 3a serlevha sayfası ve detay, © Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı

Serlevha sayfası cüze dair bilgileri içeren sure başı ve etek olarak adlandırılan alanlara sahiptir. Bu alanlarda kullanılan hat çeşidi kûfi yazıdır. Yazı lacivert

zemin üzerine zıt bir renk olan altınla yazılarak belirgin hale getirilmiştir. Yazı sahası yatay eksende $\frac{1}{2}$ simetrik bir geometrik sistemle paftalara ayrılmış uzunca bir kısım yazı için tahsis edilmiştir. Yazı sahasının kenarlarında oluşan altın, siyah ve lacivert olarak boyanmış geometrik paftalar ise $\frac{1}{2}$ simetrik ve serbest rumi desenlerle bezenmiştir. Paftalar birbirinden (+) desenli ve beyaz zeminli ince ara suları ile ayrılır. Kûfi yazıların arasında lacivert zemin üzerine bordo renkli rûmîli helezonlar dolaşmaktadır. Sure başı ve etek kısımlarında bu cüzün otuz cüzden on üçüncüsü olduğu ve cüzde 154 ayet bulunduğu aşağıdaki Arapça ifade ile belirtilmiştir (Fotoğraf 3).

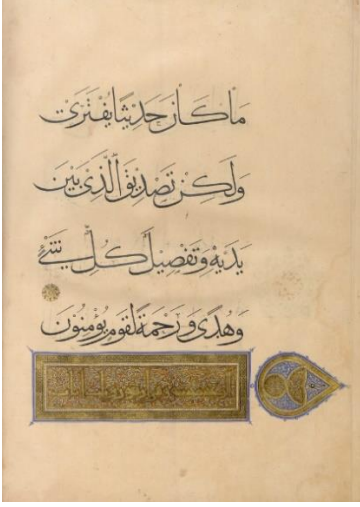

Fotoğraf 3: Serlevha sayfasında cüze dair bilgilerin yer aldığı kısımlar, © Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı

Âlimler arasında Kur'ân-ı Kerîm'deki ayet sayısı hakkında farklı rakamlar dile getirilmiştir. Hurûf-u Mukattaa'ların müstakil bir ayet sayılıp sayılmaması ve sure başlarındaki besmelelerin de bazı âlimlere göre ayet sayılması durumlarından dolayı içerik olarak herhangi bir değişim olmamasına karşın ayet sayısı farklı ifade edilebilmektedir. İslam dünyasında genel kabul gören Kûfeli âlimlerin yazdığı Mushaf'ın ayet sayısı 6236'dır¹². İncelediğimiz cüz ile ilgili bilgilerin yer aldığı serlevha sayfasındaki "fi adedü'l- kûfi" ibaresinin, "bu cüz içinde Kûfe Mushafı'na göre şu kadar ayet bulunmaktadır", diye belirtilmek amacıyla kullanıldığı söylenebilir.

2.3. Sure Başı Tezhipleri: Kur'an-ı Kerim'in 13. cüzü olan EH. 249 numaralı cüzde Ra'd (20b) ve İbrahim Sûresi (38a) olmak üzere iki tane sure başı tezhibi bulunmaktadır (Fotoğraf 4-5).

¹² Ali Öge- Halil İbrahim Üren, "Âyet Sayılarındaki İhtilafların Sûrelere Göre Tespiti", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (2021), 918; Tayyar Altıkulaç, "Günümüze Ulaşan En Eski Mushaf Nüshaları", 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, ed. Müjde Unustası (İstanbul: Antik A.Ş. Yayınları, 2010), 32.

TSK EH. 249, 20b Ra'd Sûresi

TSK EH. 249, 38a İbrahim Sûresi

Fotoğraf 4: TSK EH. 249, 20b Ra'd Sûresi sûre başı tezhibi ve detay, © Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı

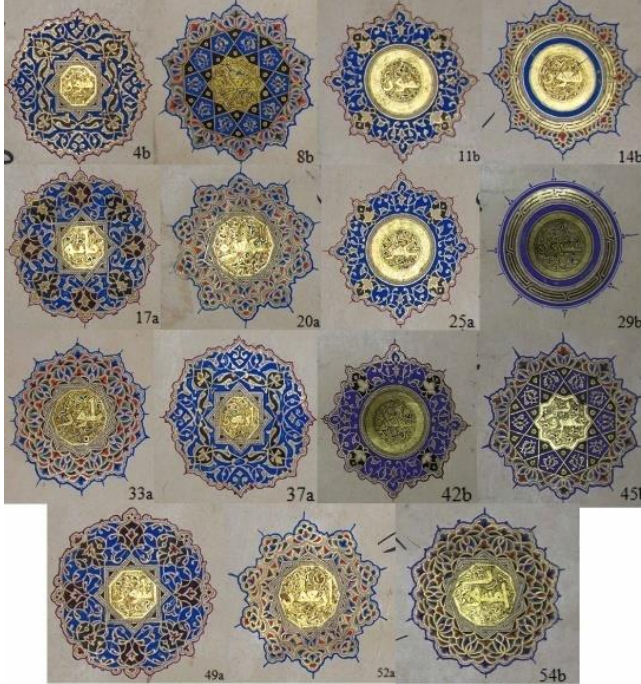
Fotoğraf 5: TSK EH. 249, 38a İbrahim Sûresi sûre başı tezhibi ve detay, © Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı

Ra'd Sûresi sure başı tezhibinde sûre ismi ve bilgileri kahverengi ile tonlama yapılmış altın zemin üzerine yine altın mürekkeple ve kûfi yazı ile yazılmıştır. Harflerin kenarları siyahla tahrirlenmiş, harf gözleri lacivert renk ile doldurulmuştur. Yazıların altında beyaz üzerine mavi tonlamalı rûmîli helezonlar dolaşmaktadır. Yazı sahasının kenarında beyaz zeminli tek noktalı ince ara suyu ve altın zeminli üç noktalı anahtarlı zencerekli ara suyu dolaşmaktadır. En dışta kalınca lacivert bir cetvel ve son olarak iplik ile tezhipli alan nihayetlenir. Köşelerde ipliğe bitişik minik tığlar mevcuttur. Yine ipliğe bitişik olarak sayfasının dış kenarına doğru yerleştirilen damla formu $\frac{1}{2}$ simetrik gülün iç alanı rûmî motiflerle tezyin edilmiştir. 5

ayrı paftaya ayrılmış gülün paftalanma mantığı zekice bir tasarımın ürünüdür. Sure başı yazılı alanında lacivert zemin bulunmazken gül tezhibinde altın ve lacivert beraber kullanılmıştır. Gül tezhibinin kenarında iplik ve bubcuklar yer alırken tiğların gül tezhibinde kullanılmadığı görülür(Fotoğraf 4).

İbrahim Sûresi sûre başı tezhibinde sûre ismi ve bilgileri lacivert zemin üzerine beyaz mürekkeple ve kûff yazı ile yazılmıştır. Zemininde rûmîli altın helezonlar dolaşır. Kenarını içten dışa doğru ince altın bir cetvel, beyaz zeminli tek noktalı ara suyu ve en dışta üç noktalı anahtarlı zencerekli ara suyu çevreler. Damla formdaki ipliğe bitişik rûmîli gül tasarımı $\frac{1}{2}$ simetriktir. Kendi içinde paftalara ayrılmış zeminler altın, lacivert ve siyahla dengeli şekilde renklendirilmiştir. Alanın kenarını üç noktalı anahtarlı zencerek ara suyu ve lacivert bir cetvel çevrelemektedir. Gül tezhibinin kenarında iplik ve bubcuklar yer alır. Gülde tiğ yoktur. Ancak dikdörtgen sûre başı alının köşelerinde çok kısa tiğlar bulunmaktadır (Fotoğraf 5).

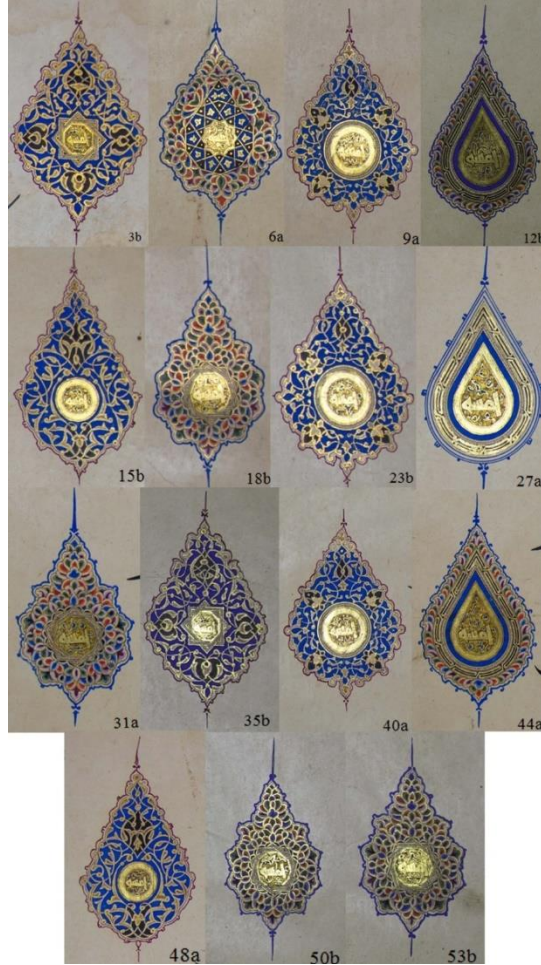
2.4. Aşer ve Hamse Gülleri: Bu cüz içinde 15 aşer, 15 hamse gülü olmak üzere toplamda 30 ayrı gül tasarımı yer almaktadır (Fotoğraf 6-7). Bu cüz içinde hizip ve secde güllerine rastlanmaz. Cüzler ayrı ciltler halinde tasarlandığından cüz gülü kullanımına da ihtiyaç olmamıştır. Dairesel formlu aşer güllerinin çapları 80 ila 90 mm arasında değişkenlik gösterirken uzun damla biçimli hamse güllerinin ölçüleri 110- 115x 55-60 mm arasındadır (Fotoğraf 6-7).

Fotoğraf 6: EH. 249, aşer gülleri © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

Muhakkak yazılı sayfalar beş satır olarak düzenlenmiştir. Sayfaların kenarları cetvelsizdir. Aşer ve hamse gülleri ayetin bittiği satırın karşısına sağ veya soldaki sayfa boşluklarına yerleştirilmiştir. Aşer güllerinin merkezinde daireler, sekiz

veya on kollu yıldızlar yer almaktadır. Merkezdeki bu alanlar içinde hamse veya aşer güllerinin tekabül ettikleri beşer beşer artan ayet numaraları altın zemin üzerine yine altın mürekkeple yazılmıştır. Altınla doldurulmuş yazı zeminlerinde rûmîli helezonlar dolaşmaktadır. Kenarları ise rûmî veya münhanilerden oluşturulmuş simetrik tasarımlarla bezelidir. Aşer güllerinde $1/8$ ve $1/10$ simetri, hamse güllerinde $1/2$ simetri kullanılmıştır. Sadece 29b aşer gülünde ve 27a sayfasındaki hamse güllerinin tasarımında dış kenar suyunda zencerek dolaşmaktadır. En dış kısımda dolaşan iplikler üzerindeki kısa tığlarla tasarım nihayetlendirilmiştir. Hamse güllerinde dikine uzun mekik veya damla formların merkezinde de yine daire veya yıldız biçimleri yer almaktadır. En dıştaki ipliğe bitişik kısa çizgiler şeklinde tığlar ile tezhipli alanlar nihayetlenmektedir (Fotoğraf 6-7).

Fotoğraf 7: TSK EH. 249, hamse gülleri © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

Aşer gülleri on ayette bir gelmekte ve içinde kûfî yazıyla ve Arapça ifadeyle 10'un katları yazmaktadır. Bazılarında ise sadece "aşer" ibaresi yer alır. Hamse gülleri birler basamağında 5 olan ayetlerde gelmekte ve içlerinde "hamse" ifadesi yer

almaktadır. Aşer gülleri dairesel, hamse gülleri uzun mekik ve damla formundadır. Aşer ve hamse gülleri birbirine benzer geometrik paftalama sistemleri, benzer desen ve motiflerle ikişerli takım şeklinde tasarlanmıştır. Örneğin 5. ayetin hamse gülü münhani motifleri ile tasarlanmışsa hemen ardından gelen 10. ayetin aşer gülü de münhani motifleri ile tasarlanmış ve desenler arasında bir birlik sağlanmıştır¹³ (Fotoğraf 8-15).

Fotoğraf 8: TSK EH. 249, 3b Yusuf Sûresi 55. ayet hamse gülü

Fotoğraf 9: TSK EH. 249, 4b Yusuf Sûresi 60. ayet aşer gülü © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

Fotoğraf 10: TSK EH. 249, 6a Yusuf Sûresi 65. ayet hamse gülü

Fotoğraf 11: TSK EH. 249, 8b Yusuf Sûresi 70. ayet aşer gülü © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

¹³ Detseli, *İlhanlı Devri Tezhip Üslubu*, 303.

Fotoğraf 12: TSK EH. 249, 12b Yusuf Sûresi 85. ayet hamse gülü

Fotoğraf 13: TSK EH. 249, 14b Yusuf Sûresi 90. ayet hamse gülü © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

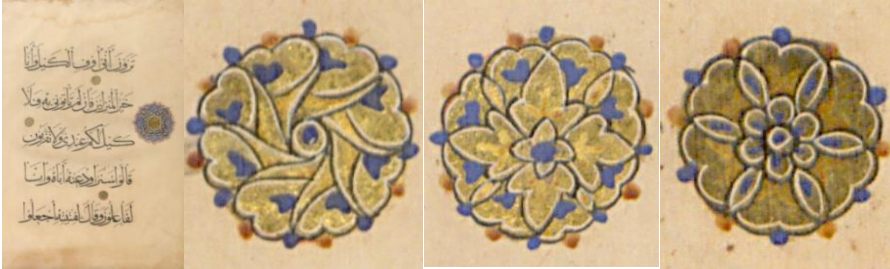

Fotoğraf 14: TSK EH. 249, 27a Ra'd Sûresi 15. ayet hamse gülü

Fotoğraf 15: TSK EH. 249, 29b Ra'd Sûresi 20. Ayet aşer gülü © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

2.5. Duraklar: Bu cüzde sekiz farklı durak tasarımı belli bir sıra gözetilmeksizin rastgele yerleştirilmiştir. Üç tanesi çarkifelek tarzında dönen desenler olarak tasarlanmıştır. Diğer beş desen $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$ ve $\frac{1}{6}$ penç motifleri şeklindedir. Altın zemin üzerine lacivert ve kahverengi ile tonlamalar yapılmıştır. Dış sınıra yapışık altın, lacivert ve kahverengi minik noktalar bulunur. Durakların çapı 18 ila 22 mm arasında değişkenlik göstermektedir¹⁴ (Fotoğraf 16-17).

Fotoğraf 16: TSK EH. 249, 4b sayfasından durak örnekleri, © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

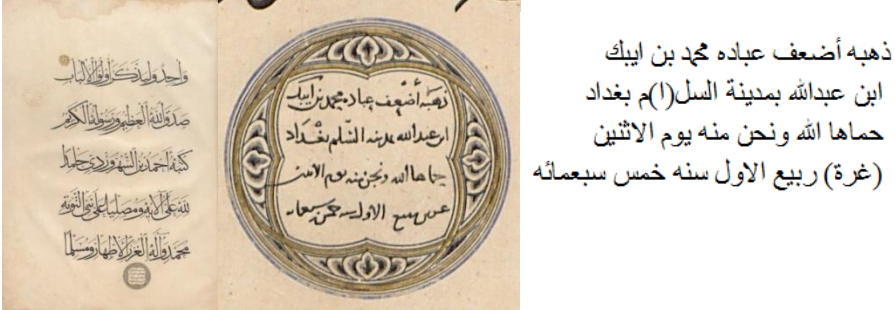
¹⁴ Detseli, *İlhanlı Devri Tezhip Üslubu*, 321.

Fotoğraf 17: TSK EH. 249, 9a sayfasından durak örnekleri, © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

2.6. Ketebe ve Zehebe Sayfası: Cüzün 55 a sayfasında 45 x45 mm ölçülü bir alan içinde müzehhip imzası bulunmaktadır. EH. 249 numaralı cüz tezhip açısından zengin bir eser olmasının yanı sıra ketebe sayfası (55a) olması yönüyle de mühimdir. Zira bu sayfa eserin hattatının ve müzehhibinin ismini barındırmakta ve eserin üretildiği yer ve yılı da bildirmektedir. Yazma eser araştırmalarında oldukça mühim olan tüm bu bilgileri veren eser sayısının azlığı dolayısıyla esere dair kesin verilerin bulunması kıymetlidir.

Sayfa altındaki boşluğa yerleştirilen ve küçük bir kısma tekabül eden daire şeklindeki tezhipli alan oldukça sade bir tasarımla bezelidir. $\frac{1}{4}$ simetrik tasarım dört kollu yıldız biçiminde bir boşluk meydana getirmiştir. Bu alana nesih yazı ile müzehhip imzası, yer ve yıl bilgisi yazılmıştır. Kenarlarında küçük alanlarda münhani motifi tonlamalı şekilde boyanmış, dış hat lacivert bir iplikle son bulmuştur. Tezhipli alanın merkezindeki Arapça ibare aşağıdaki gibidir¹⁵ (Fotoğraf 18).

Fotoğraf 18: TSK EH. 249, ketebe sayfası, © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

3. Değerlendirme ve Karşılaştırmalar

TSK EH. 249 numaralı cüzün dış cilt kapağı, miklebi ve iç kapağı muhdestir. Son sayfa ciltle uzun süre bitişik kalmasının bir sonucu olarak özgün iç cildin izlerini taşımaktadır. Günümüze özgün ulaşan ciltlerle üslup birliği içinde olduğu bu radaki izlerden anlaşılmaktadır (Fotoğraf 19).

¹⁵ Arapça metinlerin okunmasında Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğr. Gör. Dr. Sami Naddah'tan destek alınmıştır.

Fotoğraf 19: EH. 249 iç ve dış kapak, © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

Bu mushafın diğer cüzlerinden TSK EH 247 ve NMI 3532 numaralı eserlerin cildi özgündür. Bu eserler “Amel-ü Abdurrahman” şeklinde cilt sanatçısının ismini taşımaktadır¹⁶. Benzer tasarıma sahip TSM deposunda 6666 envanter numarası ile kayıtlı bir cilt bulunmaktadır¹⁷. TSK EH. 249 ve TSK EH. 250 numaralı cüzlerin ciltleri muhdes olduğundan bahsi geçen depodaki cildin bu eserlerden birine ait olması muhtemeldir (Fotoğraf 20).

Fotoğraf 20: TSM Depo 6666 envanter numaralı cilt¹⁸ © Topkapı Sarayı Kütüphanesi

İncelemiş olduğumuz EH. 249 numaralı cüz ketebe sayfasında hattat Ahmed bin Sühreverdi'nin¹⁹ ve müzehhip Muhammed bin Aybek bin Abdullah'ın²⁰ ismi geçmesi dolayısıyla ayrı bir önemi haizdir. Bu Mushafın tüm cüzlerinde imza bulunmadığı da göz önünde bulundurulduğunda imzalı nüshalar bir kat daha ön plana çıkmaktadır. Tezhipler istinsah tarihine uygun olup (705/1305) İlhanlı üslubunun belirgin özellikleri görülür. Bu cüzün tezhiplerinde rûmî çeşitlerinden sade rûmî, ayırma rûmî, orta bağ ve tepelik motifleri kullanılmıştır. Münhani motifi ve üç noktalar bu cüz içinde kullanılan diğer tezyini unsurlardır. Desen tasarımında kenar bezeme çeşitlerinden zencerekler, tek şerit, münhanili ve enine simetrikli

¹⁶ Zeren Tanındı, “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Ortaçağ İslâm Ciltleri”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllığı*, İstanbul 1990, s. 104.

¹⁷ Yasin Çakmak, “Topkapı Sarayı Müzesi Depolarındaki Geçme-Örgü Tezyinatlı Cilt Grubu ve Bir Mücellit İmzası”, *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi* 21 (Aralık 2021), 79.

¹⁸ Çakmak, “Topkapı Sarayı Müzesi Depolarındaki Geçme-Örgü Tezyinatlı Cilt Grubu” s. 79.

¹⁹ James, *Qur’ans of the Mamluks*, 79.

²⁰ James, *Qur’ans of the Mamluks*, 89.

kenar bezemeleri tercih edilmiştir. Anonim Bağdat Kur'ân-ı Kerîmi'ne ait cüz hem ana sayfa tasarımı hem de tezhip tasarımı açısından birbiriyle üslup birliği içindedir (Fotoğraf 21). Tezhipleri yine aynı müzehhibin imzasını taşıyan otuz cüzlük Sultan Olcaytu'nun Bağdat Kur'ânı Kerîmi ve TİEM 538 numaralı eserin tezhipleri ile benzerdir.

Fotoğraf 21: NMI 3550, serlevha sayfası, © National Museum of Iran

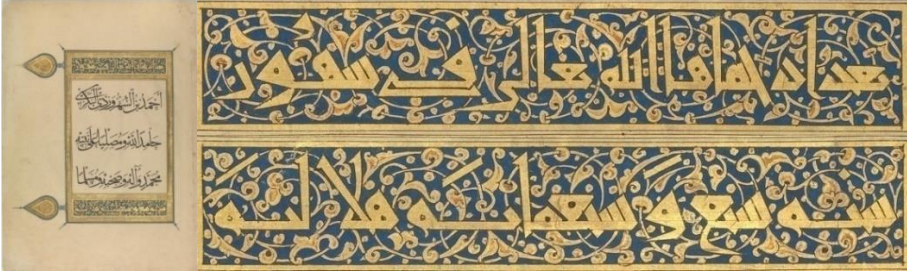
15 aşer gülünün 8 tanesi farklı tasarımlara sahiptir. Cüzün 11b, 25a, ve 42b sayfalarındaki aşer gülleri, 8b ve 45b sayfasındaki münhanili aşer gülü tasarımları, 4b ve 37a aşer gülleri birkaç küçük detay haricinde aynıdır. Aslında burada bahsettiğimiz 8 ayrı tasarım bu Mushafın diğer cüzlerinde de herhangi bir sıralama gözetilmeksizin rastgele kullanılmıştır. Örneğin TSK EH. 249, 17a aşer gülü ve TSK EH. 247, 13b aşer gülü tasarımında aynıyken farklı renklendirme ile başka bir görünüm almıştır. Benzer şekilde EH. 247, 34a, EH. 249, 52a ve EH. 250 17b sayfalarının aşer gülleri aynı, renklendirmesi farklıdır. Hamse gülleri için de benzer durum söz konusudur. Müzehhip Muhammed bin Aybek bin Abdullah'ın bir başka eseri olan Olcaytu'nun Bağdat Kur'ân-ı Kerîmi'ni tezhiplerken tasarım çeşitliliğini daha fazla ön planda tutmuş olduğu söylenebilir. Bağdat Kur'ân-ı Kerîmi'nde özellikle güllerde ve duraklardaki çeşitlilik dikkat çekicidir. Makale araştırmaları esnasında İlhanlılar ve muasırları olan Memlûkler döneminde özellikle aşer ve hamse güllerinin çok kullanıldığı ve tasarımlarının gelişmişliği dikkat çekmektedir.

Pafta zeminlerinde altın, lacivert ve kahverengi, kullanılmıştır. Altının tek ton sarı altın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bazı alanlarda altın zemin üzerine kahverengi tonlama yapılarak farklı bir etki yaratılmıştır. Bazı zencereklere de bu uygulama tercih edilmiştir. Rûmî motifler sarı altın ve beyaz ile renklendirilmiş bazı kısımlarda rûmîlerin içlerine mavi ve gri ile tonlama yapılmıştır. Zencereklere zahriye ve serlevha sayfalarında çokça kullanılmış, aşer ve hamse güllerinde ise daha az tercih edilmiştir.

EH. 249 numaralı eser ile birlikte Anonim Bağdat Kur'anı-ı Kerîmi'nin di-

ğer cüzlerinden TSK EH. 250 numara hattat ve müzehhip imzası²¹, İran'daki Hicri 706 yılının Muharrem ayında tamamlanan NMI 3550 numaralı nüshada hattat imzası ve tarih bulunur²². TSK EH 250 numaralı cüz oldukça tezyinatlı bir hatime sayfası olması bakımından diğer cüzlerden ayrılmaktadır. Bu cüzün Muhammed bin Aybek eliyle yapıldığını ifade eden müzehhip imzası hatime sayfasındaki sûre başı alanlarında yer alır. Kur'an-ı Kerîmin dünya müzelerindeki diğer parçaları tam olarak görülemeyip bazı sayfalarına ulaşılabildiğinden, diğer cüzlerin hatime tezhibi veya sanatçı imzası taşıyıp taşımadığı bilinmemektedir. Yine Metropolitan Müzesi'nde bulunan ve hattat imzası barındıran koparılmış tek sayfanın üst ve altındaki tezhipli metin alanında kufi yazı ile cüz hakkında bilgi verici metin bulunmaktadır²³ (Fotoğraf 22). "... Bağdat, Cenab-ı Allah onu korusun,707 senesinin kameri ayında" anlamına gelen ve baş kısmı eksik olan bu kısımdaki ibare aşağıdaki gibidir.

بغداد حماها الله تعالى في شهر
سنة سبع وسبعمائة هلالية

Fotograf 22: MET Museum 55.44, ketebe sayfası, © The Metropolitan Museum of Art

Bugün nerede olduğunu bilmediğimiz karşı sayfada bu bilgilerin devamı bulunduğu muhakkaktır. Hatta kayıp olan karşı sayfada müzehhip imzası olduğu düşünülmektedir.

EH. 249 numaralı cüzün de bir parçası olduğu Anonim Bağdat Kur'an-ı Kerîmi'nin diğer cüzleri, TSK EH. 250 (2.cüz), TSK EH. 247 (4.cüz), NMI 3548 (10.cüz, zahriyesi CBL Is 1614.2), NMI 3550 (25. cüz), NMI 3532 (26. cüz, zahriyesi, MET 50.12), NMI 3522 (28. cüz) numaralarda bulunmaktadır. The Prince's Foundation'da bulunan 15. cüzün envanter numarasına ulaşılammıştır. MET 55.44 envanter numaralı hattat imzası barındıran ketebe sayfasının hangi cüze ait olduğu bilinmemektedir.²⁴

²¹ Detseli, *İlhanlı Devri Tezhip Üslubu*, 349.

²² Detseli, *İlhanlı Devri Tezhip Üslubu*, 292.

²³ James, *Qur'ans of the Mamluks*, 79; Blair, "Calligraphers, Illuminators, and Painters", 178.

²⁴ Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, 1969), 50;

Lings, *Splendours of Qur'an Calligraphy and Illumination*, 24; Zeynep Atbaş, "Artistic Ilkhanid Manuscripts in the Topkapı Palace Library", *Cultural Encounters, in Anatolia in the Medieval Period: The Ilkhanids in Anatolia* (Ankara: Koç Üniversitesi Vekam, 2019), 33; Zeynep Atbaş, "Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Sanatlı İlhanlı El Yazmaları", *Cengiz Han ve Mirası* (Ankara: Türkiye Bilimler

Sonuç

Gerek hat gerekse tezhip açısından İlhanlı Dönemi yazma eserlerine temsil sayılabilecek önemli bir eser olan TSK EH. 249 numaralı cüz kaynaklarda Anonim Bağdat Kur'an-ı Kerimi olarak anılan Mushaf'ın 13.cüzüdür.

Eserin tezhipli sayfalarının tümü günümüze özgün haliyle ulaşmıştır. Zahriye, serlevha, sûre başları ve güller tezhiplidir. Hatime sayfası tezhibi yoktur. Tezhiplerde rûmî ve münhani motifleri, aşer ve hamse gülleri zengin ve çeşitli tasarımları ile dikkat çeker. Durakların ana hatları ise penç motifi biçimindedir. Zahriye sayfasında yazı yoktur. Eserde herhangi bir mühür de mevcut değildir. Değerlendirme bölümünde İlhanlı Dönemine ait diğer eserlere değinilmiş ve TSK EH. 249 numaralı cüzün tezhiplerinin kendi dönemi ile uyum içinde olduğu görülmüştür.

Bu cüzün incelenmesinin İlhanlı Dönemi tezhip anlayışına dair verilerin ortaya çıkmasını destekleyeceği düşünülmektedir. Zira bu cüzde kullanılan motif grupları ve renkler İlhanlı tezyinatının öne çıkan özelliklerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Alandaki diğer sanatçıların da yapacağı araştırmalarla konuyu dair literatür genişleyecektir.

97 yıllık bir süreci kapsayan İlhanlı Devri farklı kültürel unsurların harmanlanarak zengin bir estetik anlayışın geliştiği bir dönem olmuştur. İlhanlılar İslâm dinini kabul etmelerinden sonra İslâm sanatı açısından kıymetli eserler üretmişlerdir. Devraldıkları Selçuklu coğrafyasında var olan sanat kollarından ilham almışlar ve başlangıçta Selçuklu sanatının etkilerini sürdüren eserler üretmişlerdir. Bununla beraber kendilerine has bazı özellikleri de Anadolu ve İran coğrafyasına taşımışlardır. İlhanlı tezhipli eserlerinde Selçuklu ve muasırı Memlûkler'in tezhip anlayışı arasındaki benzerlik ve farkların ortaya çıkması bu dönem eserlerinin incelenmesi ile mümkün olabilecektir. Makale konusu olarak ele alınan ve yapım tarihi belli olan bu cüz vasıtasıyla İlhanlı Dönemine ait tezhipli eserlerden birinin literatüre kazandırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmaların çoğalması ile dönemsel tezyini özellikler üzerinde yorum yapabilmek imkânının artması ve ilgili araştırmacılara kaynaklık teşkil etmesi umulmaktadır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Thanks / Teşekkür: I would like to thank İlhan Kocaman, Head of the Department of Topkapı Palace, for his help in accessing the images of the artifacts. / Eser görsellerine ulaşmadaki yardımları için Topkapı Sarayı daire başkanı İlhan Kocaman'a teşekkür ederim.

→

Akademisi, 2021), 345; David James, *Qur'ans of the Mamluks*, s.83; Ashıhan Alturan, *TSMK EH. 247 Envanter Numaralı Eserin Tezyinî Açısından İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 21; Detseli, İlhanlı Devri Tezhip Üslubu, 263, 327.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. "Günümüze Ulaşan En Eski Mushaf Nüshaları". *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim*. ed. Müjde Unustası. İstanbul: Antik A.Ş. Yayınları, 2010.
- Alturan, Aslıhan. *TSMK EH. 247 Envanter Numaralı Eserin Tezyîni Açısından İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Atbaş, Zeynep. "Artistic Ilkhanid Manuscripts in the Topkapı Palace Library". *Cultural Encounters, in Anatolia in the Medieval Period: The Ilkhanids in Anatolia*. Ankara: Koç Üniversitesi Vekam, 2019.
- Atbaş, Zeynep. "Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Sanatlı İlhanlı El Yazmaları". *Cengiz Han ve Mirası*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2021.
- Atıl Esin. *Renaissance of Islam Art of the Mamluks*. Washington DC: Smithsonian Institution Press, 1981.
- Blair, Sheila S. - Bloom, Jonathan M. *The Art and Architecture of Islam 1250-1800*. New Haven: Yale University Press, 1996.
- Blair, Sheila S.. "Calligraphers, Illuminators, and Painters in the Ilkhanid Scriptorium". *Beyond The Legacy Of Genghis Khan*. ed. Linda Komaroff. Boston: Brill Academic Publishers, 2006.
- Blair, Sheila. "The Development of Illustrated Book in Iran". *Muqarnas* 10 (1993), 266- 274.
- Çakmak, Yasin. "Topkapı Sarayı Müzesi Depolarındaki Geçme-Örgü Tezyinatlı Cilt Grubu Ve Bir Mücellit İmzası". *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi* 21, (2021), 60-89.
- Damla Kaplan, *Simetri Kavramının Türk Halı ve Kilimlerindeki Yapısal İzleri*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
- Derman, Fatma Çiçek. "Tezhip". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/65-68. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Ettinghausen, Richard. "On Some Mongol Miniatures". *Kunst Des Orients* 3, (Ağustos 1959), 44-65.
- James, David. *Qur'ans of the Mamluks*. Great Britain: Alexandria Press, 1988.
- Karatay, Fehmi Edhem. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu I*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1969.
- Lings, Martin. *Splendours of Qur'an Calligraphy and Illumination*. Liechtenstein: Thesaurus Islamicus Foundation, , 2012.
- Öge, Ali- Üren, Halil İbrahim. "Âyet Sayılarındaki İhtilafların Sürelere Göre Tespiti". *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (2021), 915- 954.
- Subaşı Adıbelli, Tuba. "Topkapı Sarayı Kütüphanesine Kayıtlı H.2154 Nolu Behram Mirza Albümünün Tekstil Tasarım Özellikleri Açısından İncelenmesi". *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi* 26, (Haziran 2024), 39-57.
- Tanırdı, Zeren. "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", *Hat ve Tezhip Sanatı*. ed. Ali Rıza Özcan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009.
- Tanırdı, Zeren. "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri". *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim*, ed. Müjde Unustası. İstanbul: Antik A.Ş. Yayınları, 2010.
- Tanırdı, Zeren. "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslâm Ciltleri". *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllığı* 4, (1990), 103- 149.
- Wilber, Donald Newton. *The Architecture of Islamic Iran: The Il Khanid Period*. New York: Princeton University, 1949.